

אילן אלסטר

הזוג מצידון: גירושין מוצלחים הדגמת שיטה לניתוח אגדות חז"ל

א. היחס בין אגדה והלכה: שיטת מחקר לעומת גישה ישיבתית

פרופ' יי פרנקל במאמרו "מקומה של ההלכה בסיפורי האגדה"¹ מציג גישה שלפיה יש בסיפור האגדה דברים שאינם עולים בקנה אחד עם ההלכה: וברור ששיקולי הדעת שלהם הם מוסריים-דתיים-רעיוניים, ואין כל צורך שתהיה להם נגיעה לעולם ההלכה [...]. כאשר האגדה באה אל המערכת השלמה והסגורה של ההלכה היא מביאה אתה שיקולי דעת לא הלכתיים והם יכולים לפרוץ את שיקולי הדעת ההלכתיים. במקום אחר² פרנקל גם מייחס לפרשני האגדה הרבניים פירושים מגמתיים במקרים שהם נפגשים באגדות חז"ל שבהן מעשיהם של חז"ל אינם מתיישבים לכאורה עם ההלכה והמוסר.

גישה אחרת בניתוח אגדות שיותר קרובה לעולם ההלכתי של בית המדרש, מוצגת במאמרה של שרה ויינשטיין: רקע הלכתי לסיפור האגדה³ המתייחס להיבטים ההלכתיים של סיפור האגדה בו אנחנו עוסקים. בסיפור שבו נרחיב בהמשך מסופר על זוג שלא היו להם ילדים במשך עשר שנים. הם באו לרבי שמעון בן יוחאי שאמר להם לעשות סעודה קודם שייפרדו זה מזה. ויינשטיין מתייחסת לשאלה מדוע רבי שמעון בן יוחאי לא פעל על פי הכלל⁴ שבמקרה שבני

1 מחקרי תלמוד א (תש"ן), עמ' 205–217.

2 ראו לדוגמה בפרנקל, סיפור האגדה אחדות של תוכן וצורה, ספריית הילל בן חיים, הוצאת הקיבוץ המאוחד 2001, בפרק ראשון עמ' 13 מה שכתב על המהרש"א בחידושי אגדות למסכת עירובין נג ע"ב, המנסה להצדיק את הנהגתו של רבי יהושע בן חנניה באכסניא. פרנקל חולק על פירושו וטוען שהסיפור מבטא ביקורת על ר' יהושע. ושם בהערה 6 הוא מביא את דברי החיד"א בפתח עיניים המפרש את הסיפור לא כפשוטו, ולפיו "אכסניא" הוא העולם הזה. פרנקל חולק עליו וטוען כלפיו: "החיד"א עובר מן הפשט אל הרמז ללא הכרח [...] לידת פירוש כזה לסיפור ברור מעידה על אי נוחות ועל התרחקות רוחנית מיתוכחות מוסר' אנושיות הגלויות בסיפור, ויש כאן בריחה אל תכני מוסר תאולוגי ומופשט".

3 דרך האגדה, כרכים ד–ה (תשס"א–תשס"ב), עמ' 7–26.

4 עיינו בבלי, יבמות סד ע"א.

זוג היו נשואים עשר שנים ואין להם ילדים כופין את הבעל לגרש את אשתו: היא מנסה ליישב את הקושי וכותבת:⁵

ניתן להסיק שבמרוצת השנים התפתחו שתי גישות שונות לבעיית העקרות, אחת בארץ ישראל ואחת בבבל. בארץ ישראל אם הבעל סירב לגרש את אשתו לא היו כופין עליו לגרשה. אנו מבינים שכך היו פני הדברים בגין אי הזכרתה בירושלמי של כפיית הגט במקרה של עקרות [...] ובהתאם למנהג הארץ ישראלי כמובן היה יותר קל לר' שמעון לפעול בצורה הפייסנית שבה פעל.

1. הגישה הישיבתית

טענתה של ויינשטיין שבמרוצת השנים התפתחו שתי גישות לבעיית העקרות, אחת בארץ ישראל ואחת בבבל, בנויה על שתי הוכחות: (א) הירושלמי אינו מזכיר אפשרות של כפיית הגט במקרה של עקרות; (ב) הנהגתו של רבי שמעון, תנא ארץ ישראלי, שלא דרש מהזוג מצידון להתגרש על רקע עקרות במשך עשר שנים. בדבריה של ויינשטיין יש מספר קשיים:

א. אין הכרח לומר שהבבלי והירושלמי חולקים בשאלת כפיית הגט במקרה של עקרות. במשנה במסכת יבמות (ו, ה) נאמר "נשא אשה, ושהה עמה עשר שנים, ולא ילדה, אינו רשאי לבטל". רש"י ביבמות⁶ מפרש: "אלא או יגרשנה או ישא אחרת עמה". אם כן לפי המשנה על פי פירוש רש"י אין הכרח שכופין לגרש במקרה של עקרות, אלא מאפשרים לבעל לשאת אישה נוספת לאישה. הבבלי שם (יבמות ס"ד ע"א) אמנם מביא הברייתא הסוברת שבמקרה של עקרות יוציא ויתן כתובה אך אין הכרעה בבבלי כשיטת הברייתא שכופין על הגט נגד שיטת המשנה לפי הפירוש השני של רש"י שאין כופין לגרש. אם כך אין שום הכרח להציג מחלוקת בין הבבלי והירושלמי בשאלת כפיית הגט במקרה של עקרות ולהניח שיש שני מנהגים חלוקים. לאור דברינו לעיל אין מקום למה שכתבה ויינשטיין "ובהתאם למנהג הארץ ישראלי כמובן היה יותר קל לר' שמעון לפעול בצורה הפייסנית שבה פעל", כי אי אפשר להסתמך על שתיקת הירושלמי ביחס לכפיית הגט ולקבוע ללא הוכחות נוספות שהיו שני מנהגים.

5 בדרך האגדה (לעיל הערה 3), עמ' 23.

6 בבלי, יבמות סד ע"א, ד"ה "אינו רשאי לבטל".

ב. לא מסתבר לומר שרבי שמעון פועל "בצורה פייסנית" כי קל לו יותר לנהוג כך בגלל המנהג בארץ ישראל. רבי שמעון הוא תנא מחכמי המשנה וצריך ליישב את מעשיו בסיפור האגדה במדרש על פי שיטות התנאים וסוגיית הגמרא בנושא כפייה על הגט במקרה של עקרות, ולא לשער השערות שקשה לבסס אותן. שיטת רשב"י יש לה נימוקים הלכתיים עמוקים יותר מאשר ההסבר שמייחסת לו ויינשטיין, וראו להלן.

2. יישוב הלכתי להנהגתו של רבי שמעון בן יוחאי

נראה לומר שהסבר שיטתו של רבי שמעון קשור במקום שממנו באים בני הזוג. במדרש נאמר "מעשה באישה אחת בצידון". יש לשאול מדוע חשוב למדרש לציין היכן גרו בני הזוג? נראה לומר שכוונת המדרש לרמוז לנו שכיוון שצידון איננה בארץ ישראל⁷ בני הזוג אינם צריכים להתגרש מכיוון שלא היו להם ילדים עשר שנים, ורבי שמעון סובר כשיטת הברייתא ביבמות שם: "אף על פי שאין ראייה לדבר זכר לדבר מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען ללמדך שאין ישיבת חוץ לארץ עולה לו מן המנין".⁸ לפי דברים אלו אפשר להבין מדוע רבי שמעון בן יוחאי אינו מנסה להניע את הבעל מלהתגרש, אלא מנסה לסייע לבני הזוג לפתור את בעייתם בדרכים אחרות.

3. במה עוסק סיפור האגדה שלפנינו?

במאמר זה נעיין בסיפור המופיע במדרש אגדה, וממנו נלמד על משברים בזוגיות ופתרונם, על כוחה של אהבה, על כוחה של תפילה ועל תפקידו של הצדיק המסייע לבני זוג במצוקתם. כן המדרש מקשר בין אהבת איש ואשתו ובין אהבת עם ישראל והקדוש ברוך הוא. בבואנו לנתח סיפור באגדות חז"ל אין להסתפק בהבנת המסר המרכזי של הסיפור, אלא יש לשים לב למספרים, למקומות, לשמות אנשים המוזכרים בסיפור ולדברים נוספים שעליהם נרחיב במאמר. למטבעות הלשון שבסיפור האגדה יש להתייחס בדרך אסוציאטיבית. אם לדוגמה יש בסיפור שלפנינו

7 עיינו רש"י לבראשית מט, יג על הפסוק "זבולן לחוף ימים ישכן והוא לחוף אניה וירכתו על צידון", שכתב בד"ה וירכתו על צידון: "סוף גבולו יהיה סמוך לצידון. וירכתו סופו כמו ולירכתי המשכן". מכיוון שזבולון ישב בגבול המערבי של ארץ ישראל, סוף גבולו של זבולון הוא סוף גבולה של ארץ ישראל, ויש ראיות נוספות ואכמ"ל.

8 בבלי, יבמות סד ע"א.

מאורע הקורה "בחצי הלילה", אין זה מקרה שהוא קורה "בחצי הלילה" ולא בסוף הלילה. צריכים אנו לחפש היכן המילים "בחצי הלילה" מופיעות; האם הן מופיעות במקורות תלמודיים אחרים או שמקורן בתנ"ך. כן עלינו לנסות להבין למה בחרו חז"ל בסיפור שלפנינו להביא מטבעות לשון אלו ולהגיע לרעיונות הרמוזים במדרש.

4. סיפור האגדה במדרש

נגילה ונשמחה בך, תמן תנינן נשא אדם אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה אינו רשאי ליבטל, אמר רבי אידי מעשה באשה אחת בצידן ששהתה עשר שנים עם בעלה ולא ילדה, אתון גבי ר' שמעון בן יוחאי בעיין למשתבקא דין מדין אמר להון חייכון כשם שנזדווגתם זה לזה במאכל ובמשתה כך אין אתם מתפרשים אלא מתוך מאכל ומשתה, הלכו בדרכיו ועשו לעצמן י"ט ועשו סעודה גדולה ושכרתו יותר מדאי, כיון שנתיישבה דעתו עליו אמר לה בתי ראי כל חפץ טוב שיש לי בבית וטלי אותו ולכי לבית אביך, מה עשתה היא לאחר שישן רמזה לעבדיה ולשפחותיה ואמרה להם שאוהו במטה וקחו אותו והוליכוהו לבית אבא, בחצי הלילה ננער משנתיה כיון דפג חמרניה אמר לה בתי היכן אני נתון אמרה ליה בבית אבא אמר לה מה לי לבית אביך, אמרה ליה ולא כך אמרת לי בערב כל חפץ טוב שיש בביתי טלי אותו ולכי לבית אביך אין חפץ טוב לי בעולם יותר ממך, הלכו להם אצל רבי שמעון בן יוחאי ועמד והתפלל עליהם ונפקדו ללמדך מה הקדוש ברוך הוא פוקד עקרות אף צדיקים פוקדים עקרות, והרי דברים קל וחומר ומה אם בשר ודם על שאמר לבשר ודם שכמותו אין לי חפץ בעולם טוב ממך נפקדו, ישראל המחכים לישועת הקב"ה בכל יום ואומרים אין לנו חפץ טוב בעולם אלא אתה עאכ"ו, הוי נגילה ונשמחה בך.⁹

על המדרש יש לשאול מספר שאלות:¹⁰ (א) מדוע באו דווקא לרבי שמעון בן יוחאי? (ב) מדוע רבי שמעון בן יוחאי מייעץ להם להיפרד מתוך מאכל ומשתה? מדוע הוא אינו מתפלל עליהם כבר בפעם הראשונה שהם באים אליו? (ג) האם יש משמעות לעובדה שהזוג בא מצידון? (ד) מדוע נאמר על

9 שיר השירים רבה א, ל.

10 התשובות לשאלות לא ניתנות על פי סדר השאלות שאנחנו מציגים אחרי הבאת המדרש, אלא במהלך ניתוח המדרש.

הזוג ש"הלכו בדרכיו של רשב"י ולא נאמר ש"עשו כעצתו"? (ה) מה פירוש כפל המילים "ועשו לעצמן יום טוב ועשו סעודה גדולה"? (ו) מדוע האישה גרמה לאיש להשתכר יותר מדי? (ז) מדוע היה חשוב לאישה להביא את בעלה לבית אביה ולא הסתפקה באמירה "אין חפץ טוב לי בעולם יותר ממך"?

ב. ניתוח המדרש¹¹

1. "בעיין למשתבקה דין מדין". מלשון המדרש משמע לכאורה שרצונם של בני הזוג להתגרש הוא הדדי, אך מהמשך הלשון רואים שהאישה לא רצתה להתגרש אלא לקרב את בעלה אליה.¹² כך משמע מהמקבילה בפסיקתא: "אתון לגבי ר' שמעון בן יוחי למשתבקה",¹³ בשונה מלשון המדרש בשיר השירים שנאמר בו: "בעיין למשתבקה דין מדין". משמעות השינוי היא, שלפי הפסיקתא בני הזוג באו בגלל רצון הבעל לגרש את אשתו אך לא מכיוון שהאישה חפצה בדבר.

2. "אמר להון חייכון כשם שנזדווגתם זה לזה במאכל ובמשתה כך אין אתם מתפרשים אלא מתוך מאכל ומשתה": יש לעיין לגבי עצתו של רבי שמעון בן יוחאי, שמשנה מפורשת היא במסכת יבמות (ו, א): "נשא אשה, ושהה עמה עשר שנים, ולא ילדה, אינו רשאי לבטל". כשיטת המשנה סוברת גם הברייתא במסכת יבמות: "תנו רבנן נשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה יוציא ויתן כתובה שמא לא זכה להבנות ממנה".¹⁴ לפי המשנה והברייתא הבעל נהג כהלכה. מדוע רבי שמעון בן יוחאי לא סידר להם גט, אלא הציע להם להיפרד מתוך מאכל ומשתה?

3. ביאור הנהגתו של רבי שמעון בן יוחאי

א. בהקדמה ציינו שרבי שמעון סובר שאין הגירושין הכרחיים מצד ההלכה. אפשר לומר שרבי שמעון הבין בחכמתו שהעובדה שהבעל רוצה לגרש את אשתו מלמדת שהבעיה היא לא בכך שהאישה לא ילדה לו ילדים, אלא בעיה בזוגיות ביניהם, שהם רחוקים זה מזה ויש לקרבם על ידי מאכל

11 כל הציטטות המודגשות והמובאות בגרשיים הן מהמדרש הנ"ל.

12 עיינו פירוש יפה קול על המדרש שם בד"ה "בעי למשתבקה".

13 פסיקתא דרב כהנא כב, ב.

14 בבלי, יבמות סד ע"א, ועיינו רמ"א, אבן העזר קנד, י שבזמן הזה אין נוהגין לכוף את הבעל לגרש את אשתו.

ומשתה,¹⁵ כמו שהציע להם רבי שמעון. הוא נתן לבני הזוג עילה להתקרב זה אל זה באמרו שכשם שהתחתנו מתוך שמחה של מאכל ומשתה שתכליתה לקרב בין בני הזוג, כך יתגרשו מתוך שמחה וקירוב הדעת.

ב. הבנה זו של רבי שמעון בן יוחאי הרואה את בעיית הריחוק שיש ביניהם כסיבה לעקרות אפשר להסבירה על פי לשון הברייתא הנ"ל "שמא לא זכה להיבנות ממנה". הלשון "לא זכה" מתפרשת במשמעות של מדרגה רוחנית, שאם אדם זוכה להגיע אליה אז יש שכינה, אחדות בין בני הזוג, וכמו שנאמר במסכת סוטה "זכו שכינה ביניהם".¹⁶ כאשר חסרה אחדות בין בני הזוג, זו יכולה להיות סיבה שלא נולדים להם ילדים.

על הקשר שבין האחדות בין בני הזוג ובין הולדת ילדים אפשר לדייק מסופו של המדרש: "ומה אם בשר ודם על שאמר לבשר ודם שכמותו אין לי חפץ בעולם טוב ממך נפקדו", משמע שבזכות הקרבה ביניהם זכתה האישה להיפקד. נראה לי שאפשר לדייק עניין זה מלשון הפסוק בבראשית: "על כן יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו והיו לבשר אחד" (בראשית ב, כד) ומפרש רש"י: "הולד נוצר על ידי שניהם ושם נעשה בשרם אחד".¹⁷ לפי פירושו של רש"י יש לומר שעל ידי שהאדם דבק באשתו הם זוכים לוולד.

לכן בסיפור שלנו אצל הזוג מצידון רבי שמעון מציע לבני הזוג להיפרד מתוך מאכל ומשתה, כדי שהמאכל והמשתה יחבר ביניהם ואולי זכות זו תסייע להם להביא ילדים לעולם.

ג. "אתון גבי ר' שמעון בן יוחאי": אין זה מקרה שבני הזוג באו לרבי שמעון בן יוחאי. רבי שמעון היה ידוע כצדיק נשגב שבימיו לא נראתה הקשת,¹⁸ ואפשר לומר שהם באו מצידון דווקא אל רבי שמעון בן יוחאי כי חשבו

15 עיינו בבלי, ברכות ו ע"ב שכל הנהנה מסעודת חתן חייב לשמחו, ואם משמחו זוכה לתורה וכו'. ומבאר המהר"ל בתפארת ישראל פרק ו: "כי החתן והכלה מציאות מחולקים שזה איש וזאת אשה ולכך הם מחולקים לגמרי, וזיווג שלהם הוא מן השם יתברך אשר הוא מזווג אותם ומושיב יחידיים ביתה [...] וכאשר משמח החתן אז הזווג בשלמותו". יש להוסיף שכאשר נהנה מסעודת חתן בא לידי שמחה וקירוב דעת לגבי החתן והכלה, ומתוך שהוא שמח הוא יכול לשמח אחרים, ועל כן חלה עליו החובה לשמח חתן וכלה.

16 בבלי, סוטה יז ע"א.

17 בד"ה "לבשר אחד".

18 בבלי, כתובות עז ע"ב.

לנסות להיוושע בדרך נס על ידי רבי שמעון בן יוחאי, ואם לא יעלה בידו של רבי שמעון בן יוחאי להושיעם הם יתגרשו.

יש אפשרות נוספת להסביר מדוע רבי שמעון מצליח לסייע להם: חכמי ישראל וגדולי הדורות ידעו להעמיק בנבכי הנפש של בני האדם שלהם הם היו צריכים לעזור, אך אצל רבי שמעון בן יוחאי במיוחד יש הראייה המיוחדת התופסת את הפנימיות של כל דבר.¹⁹ כך גם בסיפור האגדה במדרש שלפנינו רבי שמעון בן יוחאי עומד על שורש הבעיה ונותן עצה לבני הזוג שמקרבת אותם זה לזה ומאפשרת להם להוליד ילדים.

ד. "כשם שנזדווגתם זה לזה במאכל ובמשתה כך אין אתם מתפרשים אלא מתוך מאכל ומשתה": הצעתו של רבי שמעון בן יוחאי לבני הזוג נראית במבט ראשון מאוד הגיונית. לא מסופר עליהם שהייתה ביניהם מחלוקת או שהיו במצב של יחסים מעורערים, אלא הם באים להיפרד משום שאינם מצליחים להביא ילדים לעולם. לכן רבי שמעון בן יוחאי מציע להם לעשות "מסיבת סיום" ולהתגרש בצורה מכובדת.

אם נתבונן בעצתו של רבי שמעון בן יוחאי נבין מה תפקידה של הסעודה שאותה הציע להם רבי שמעון לקיים. רבי שמעון אומר להם: "כשם שנזדווגתם במאכל ובמשתה" וכו'. תפקיד המאכל והמשתה בעת הנישואין הוא לשמח את בני הזוג ולקרב אותם זה לזה, וכך כותב הרמב"ם: "וכן תקנו חכמים שכל הנושא בתולה יהיה שמח עמה שבעת ימים, אינו עוסק במלאכתו ולא נושא ונותן בשוק אלא אוכל ושותה ושמח".²⁰ אפשר לומר שכוונתו של רבי שמעון בן יוחאי שהם ישמחו אחד עם השני במאכל ובמשתה ויבואו לידי קירוב לבבות. וכאשר יגיעו למצב של קרבה ביניהם אפשר יהיה להציע להם לא להתגרש ורבי שמעון יתפלל עליהם שייפקדו בזרע של קיימא, כמו שמסופר בהמשך הסיפור.

ה. "הלכו בדרכיו ועשו לעצמן י"ט ועשו סעודה גדולה": יש לדייק שלא נאמר שעשו כעצת רבי שמעון בן יוחאי אלא "הלכו בדרכיו". בני הזוג "הולכים לפי התכנית", הם הפנימו את כוונתו של רשב"י שהייתה לקרב ביניהם. עצתו של רבי שמעון בן יוחאי הייתה להיפרד מתוך מאכל ומשתה, אך כוונתו של רשב"י לחבר ביניהם ולא שייפרדו זה מזה. ולכן

19 עיינו עין אי"ה, שבת לג ע"ב פסקה רס"א.

20 רמב"ם, הלכות אישות י, יב.

נאמר "הלכו בדרכיו", הם מתקרבים זה לזה. רשב"י הציע להם להיפרד מתוך מאכל ומשתה, והם עושים לעצמם יום טוב, סעודה גדולה. יום טוב פירושו ביטול מלאכה,²¹ וביטול מלאכה נוהג בזוג שמתחתו, כמו שכתוב ברמב"ם לעיל: "אינו עוסק במלאכתו ולא נושא ונותן בשוק אלא אוכל ושותה ושמח".

נראה לומר שיש כאן תהליך של חזרה למצב של תחילת הנישואין, הם חוזרים למצב של התקרבות של שעת הנישואין. בהמשך הסיפור מסופר שהיא מביאה אותו לבית אביה, והמשמעות של הדבר הוא שהיא מביאה אותו למצב שלפני הנישואין, שבו החתן מגיע לבית אביה של הכלה. מעשים אלו הם בבחינת הליכה בדרכו של רבי שמעון בן יוחאי. אפשר עוד לדייק מלשון המדרש "עשו לעצמן יום טוב", שרומז לעניין שהיום טוב שעשו הוא לצורך עצמם לחיזוק תודעת והרגשת "עצם מעצמי" (בראשית ב, כג) של בני הזוג.

ו. "ושכרתו יותר מדאי": השכרות מופיעה כאן מתוך קירוב דעת ושמחה. הצירוף של יום טוב, מאכל ומשתה ושכרות יתרה מזכיר לנו את שמחת הפורים המוזכרת במגילת אסתר: "שמחה ומשתה ויום טוב ומשלוח מנות איש לרעהו" (אסתר ט, יט), ובגמרא: "מיחייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי".²² גם בסיפור שלפנינו יש דברים הדומים לשמחת הפורים: (א) יום טוב; (ב) מאכל ומשתה; (ג) משלוח מנות, מתנות, וכמו שנאמר בסיפור "ראי כל חפץ טוב שיש לי בבית וטלי אותו"; (ד) שכרות. כשם שבפורים תפקיד השכרות היתה הוא לסלק את הדעת כך רצתה האישה להשיג באמצעות השכרות את סילוק הדעת של בעלה, דבר שיביא לפי דעתה לסילוק המחיצות בינו ובינה כדי שיכנס יין ויצא סוד,²³ ויגלה הבעל את אהבתו אל אשתו. מחיצות אלו בין האישה ובעלה נוצרו כתוצאה מהמחשבות של הבעל לגרש את אשתו, לכן "ושכרתו יותר מדאי". בהמשך הסיפור נאמר שאחרי שלב השכרות ש"שכרתו יותר מדאי", מצב המזכיר את השכרות בפורים של "עד דלא ידעי", מופיע השלב שבו הבעל

21 עיינו רש"י לבבלי, שבת כא ע"ב ד"ה "ועשאוים ימים טובים בהלל והודאה" – לא שאסורין במלאכה, שלא נקבעו אלא לקרות הלל ולומר על הנסים בהודאה.

22 בבלי, מגילה ז ע"ב.

23 בבלי, עירובין סה ע"ב.

נמצא במצב של "נתיישיבה עליו דעתו", והדברים שהוא אומר לה אינם נובעים משכרות אלא מתוך יישוב הדעת. אזכור זה של "נתיישיבה עליו דעתו" בא לציין שהדברים שהוא אומר לה אחר כך, שיש בהם גילוי של חיבה כלפי אשתו, לא נאמרו מתוך שכרות והיסח הדעת אלא להפך, הם נאמרו מתוך דעה צלולה והם משקפים את יחס החיבה-אהבה של הבעל כלפי אשתו.

ז. "בתי ראי כל חפץ טוב שיש לי בבית וטלי אותו ולכי לבית אביך": האמירה בתי מבטאת חיבה ושייכות. השייכות של אב לבתו הוא דבר שלא נפסק, האב אינו יכול להחליף את בתו והבת אינה יכולה להחליף את אביה. הבעל מציע לאשתו ליטול איזה חפץ טוב שהיא רוצה לפני שהם מתגרשים והיא הולכת לבית אביה. הוא משאיר לאשתו מזכרת ממנו וכל חפץ טוב שתיקח ממנו יזכיר לה אותו ויקשר בינה ובינו. באמירה זו רוצה הבעל לומר שאין הוא רוצה להיפרד מאשתו, אך הוא סבור שהציווי ההלכתי להוליד ילדים מאלץ אותו לעשות זאת. אמירה זו היא הפוכה מעיקרון הגירושין שהוא הפרדה גמורה, כמו שהדבר בא לידי ביטוי בהלכות גיטין במסכת גיטין: " 'כריתות' – דבר הכורת בינו לבניה"²⁴.

ח. "רמזה לעבדיה ולשפחותיה ואמרה להם שאוהו במטה וקחו אותו והוליכוהו לבית אבא": במעשה זה רוצה האישה להראות לבעלה את אהבתה אליו; הוא הדבר הטוב ביותר שיש לה בבית. אך יש להוסיף שבמעשה זה היא רוצה להחזיר את גלגל הנישואין להתחלה, כאשר הבעל נמצא בבית אביה לפני הנישואין.

להתחדשות שבנישואין של הזוג מצידון יש שני שלבים: שלב הסעודה, ושלב הבאת הבעל הישן לבית אביה של אשתו. שלב הסעודה הוא חזרה למצב הנישואין, כמו שהסברנו לעיל. שלב הבאת הבעל לבית אבי אשתו הוא חזרה לשלב האירוסין, ובו הבעל מגיע לבית אביה של בחירת לבו ומשם הוא מביאה לביתו לשם נישואין.

ט. "בחצי הלילה ננער משנתיה": בשני מקומות בתנ"ך בחצי הלילה קורה דבר שמהווה תפנית ונקודת הכרעה לטובה בהקשר לאירועים המוזכרים במקומות אלו. בספר שמות (יב, כט): "ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל

בכור בארץ מצרים" וגו', ולדעת רבי יוחנן במסכת ברכות (בבלי, ברכות ד ע"ב) גאולת מצרים מתחילה ממכת בכורות; במגילת רות (ג, ח): "ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש וילפת והנה אשה שכבת מרגלתיו". גאולתה של רות מתחילה בחצי הלילה כאשר היא באה אל בועז לגורן.

גם בסיפור שלנו הביטוי "בחצי הלילה" בא לומר שהגאולה הפרטית של הזוג מצידון חשוך הילדים מתחילה בחצי הלילה, באותו מעשה של האישה המביאה את בעלה לבית אביה ולגילוי אהבתה אליו, כאשר היא אומרת לו: " אין חפץ טוב לי בעולם יותר ממך".

בשלב זה הבעל חוזר לאשתו והם הולכים שוב רבי שמעון בן יוחאי, הפעם כדי שיתפלל עליהם.

י. "הלכו להם אצל רבי שמעון בן יוחאי ועמד והתפלל עליהם ונפקדו": בפעם הראשונה שהם באו לרבי שמעון בן יוחאי כדי להתגרש זה מזו רבי שמעון בן יוחאי לא הציע לא להתגרש ושהוא יתפלל בעבורם, אלא הוא הציע להם להיפרד מתוך מאכל ומשתה.

מכאן אפשר ללמוד שכאשר יש אהבה ואחדות בין בני הזוג יש כוח בתפילה לסייע לבני הזוג להביא ילדים לעולם, אך אם הם רחוקים זה מזה באה הצרה כדי לעורר אותם לאהוב האחד את השני, ומתוך כך תבוא הישועה. הבעל חשב שהעקרות היא הבעיה של אשתו ולכן הוא רצה להתגרש ממנה, אך רבי שמעון בן יוחאי הבין את שורש הדבר והציע להם להיפרד מתוך מאכל ומשתה, מתוך ראייה "שיש סיכוי לאהבה" ביניהם ורק צריך אווירה מתאימה ותקשורת נכונה כדי להשיב את השלום והאחדות לבני הזוג, ומתוך כך האישה תזכה להתעבר. כך אנטנו רואים בסיפור, שהאווירה של הסעודה יוצרת את התקשורת הטובה ביניהם, הוא קורא לה בתי מגלה נדיבות כלפיה והיא בחכמתה מחזירה אותו אליה.

עד כמה האהבה בין בני הזוג הייתה חשובה כדי להושיע אותם מצרתם רואים מסופו של הסיפור שם נאמר על תפילתו של רבי שמעון בן יוחאי על בני הזוג שנפקדו: "מה הקדוש ברוך הוא פוקד עקרות אף צדיקים פוקדים עקרות, והרי דברים קל וחומר ומה אם בשר ודם על שאמר לבשר ודם שכמותו אין לי חפץ בעולם טוב ממך נפקדו, ישראל המחכים לישועת הקב"ה בכל יום ואומרים אין לנו חפץ טוב בעולם אלא אתה עאכ"ו". יש לדייק שהרי בתחילה נאמר שישועתם של בני הזוג באה בגלל

תפילתו של רבי שמעון בן יוחאי: "אף צדיקים פוקדים עקרות", ואילו בהמשך נאמר: "ומה אם בשר ודם על שאמר לבשר ודם שכמותו אין לי חפץ בעולם טוב ממך נפקדו". משמע שבגלל גילוי אהבתה של האישה לבעלה הם זכו להיפקד? יש לומר שתפילת הצדיק מתקבלת בשמים אחרי שנעשתה השתדלות אנושית להיחלץ מן הצרה. תפילתו של רבי שמעון בן יוחאי התקבלה אחרי גילוי אהבתה של האישה לבעלה, שבחכמתה הביאה את בעלה לבית אביה ואמרה לו: "אין לי חפץ בעולם טוב ממך".

ג. עיון במקבילה לסיפור: פסיקתא דרב כהנא²⁵

מעשה בצידן באחד שנשא אשה ושהא עמה עשר שנים ולא ילדה אתון לגבי ר' שמעון בן יוחאי למשתבקה. א' לה כל חפץ שיש לי בתוך ביתי טלי אותו ולכי לבית אביך א' להם ר' שמעון בן יוחאי כשם שנזדווגתם מתוך מאכל ומשקה כך אין אתם פורשין זה מזה אלא מתוך מאכל ומשקה. מה עשת עשת סעודה גדולה ושיכרתו יותר מדיי ורמזה לשפחתה ואמרה להון טלו אותו לבית אבא בחצי הלילה ניעור משנתו א' להן איכן אני נתון אמרה לו לא כך אמרתה כל חפץ שיש לי בתוך ביתי טלי אותו ולכי לבית אביך וכדון הוא אין לי חפץ טוב ממך כיון ששמע ר' שמעון בן יוחאי כך נתפלל עליהם ונתפקדו הקב"ה פוקד עקרות והצדיקים פוקדים עקרות והרי הדברים קל וחומר ומה אם בשר ודם שמח שמחה ומשמח את הכל כשיבוא הק' לשמח את ירושלם על אחת כמה וכמה. וישר' מצפים לישועתו של הקב"ה על אחת כמה וכמה. שוש איש בי"י.

1. הערות על הסיפור בפסיקתא

יש הבדלים לשוניים בין מדרש שיר השירים רבה ובין הפסיקתא בסיפור הזוג בצידן. בעיוננו נעמוד רק על אותם הבדלים שלעניות דעתי יש להם משמעות תוכנית.

א. במדרש שיר השירים הבעל אומר לאשתו: "בתי ראי כל חפץ טוב שיש לי בבית וטלי אותו ולכי לבית אביך" בזמן הסעודה שהם עושים "לכבוד

הגירושין", ואילו בפסיקתא הבעל אומר דברים אלו לאשתו בפני רבי שמעון בן יוחאי כאשר הם באים אליו כדי להתגרש. לדעתי שינוי זה הוא משמעותי. לפי הפסיקתא מובן יותר מדוע רבי שמעון בן יוחאי מציע לבני הזוג להתגרש "מתוך מאכל ומשתה". כאשר הוא נפגש עם זוג שבא להתגרש, ושומע את הבעל אומר לאשתו "כל חפץ שיש לי בתוך ביתי טלי אותו", הוא מבין שהזוג בעצם אינו רוצה להתגרש. הבעל אוהב את אשתו אלא שהוא חושב שאין מוצא אחר חוץ מגירושין כדי ללדת ילדים. בהמשך הסיפור רואים שהאישה אהבה את בעלה ותיאור מעשיה הוא כמו שמסופר במדרש שיר השירים.

ב. במדרש שיר השירים אחרי שהבעל שומע מאשתו "אין לי חפץ טוב ממך" הם הולכים שניהם שוב אל רבי שמעון בן יוחאי שמתפלל עליהם והם זוכים ללדת ילד. נראה לומר שאחרי שהבעל שומע מאשתו עד כמה היא אוהבת אותו הוא משנה את דעתו ואינו רוצה להתגרש ממנה. הוא מחליט למצוא פתרון אחר לבעייתם ובא עם אשתו לרבי שמעון בן יוחאי כדי שיתפלל עליהם.

בפסיקתא נאמר: "אמרה לו [...] אין לי חפץ טוב ממך כיון ששמע ר' שמעון בן יוחאי כך נתפלל עליהם ונתפקדו". אפשר לפרש את הפסיקתא שכאשר שומע רבי שמעון בן יוחאי מה שאמרה האישה על בעלה הוא מחליט שהגיע עת רצון להתפלל עליהם.

עוד יש לדייק ממוסר ההשכל שבסוף הסיפור בפסיקתא: "והרי הדברים קל וחומר ומה אם בשר ודם שמח שמחה ומשמח את הכל", שישועת בני הזוג היא בזכות האישה ששימחה את בעלה באמרה לו "אין לי חפץ טוב ממך". במדרש שיר השירים בשונה מהפסיקתא רצונם של שני בני הזוג להמשיך לחיות ביחד ולא להתגרש הוא שמביא את רבי שמעון בן יוחאי להחליט להתפלל על בני הזוג. אמנם גם במדרש שיר השירים יש הדגשה שהישועה באה בעקבות גילויי האהבה של האישה לבעלה, כמו שנאמר: ²⁶ "והרי דברים קל וחומר ומה אם בשר ודם על שאמר לבשר ודם שכמותו אין לי חפץ בעולם טוב ממך נפקדו". אך במדרש שיר השירים אמירתה של האישה אינה הסיבה לתפילתו של רבי שמעון בן יוחאי אלא הסיבה לקבלת התפילה על ידי הקב"ה.

ג. בשני המקורות נקודת המוצא של הסיפור היא היחס שבין הקדוש ברוך הוא ועם ישראל, ובשני המקורות בסיום הסיפור יש קשר בין הסיפור האישי של בני הזוג ובין הקשר בין הקדוש ברוך הוא ועם ישראל בהקשר לגאולה העתידה.

2. הבדלים בדגשים הקשורים לגאולה העתידה

בפסיקתא הדגש הוא על ישועת ירושלים, ציפיית הישועה של עם ישראל, והשמחה של ישראל בקדוש ברוך הוא בגאולה העתידה. כך כתוב בפסיקתא, שם: "כשיבוא הק' לשמח את ירושלים על אחת כמה וכמה. וישר' מצפים לישועתו של הקב"ה על אחת כמה וכמה. שוש אשיש בה'".

במדרש שיר השירים יש מעט הבדלים ביחס לפסיקתא ויש כמעט אותם הדגשים כמו הפסיקתא רק בסדר שונה: קודם מצוינת ציפיית הישועה של עם ישראל, ואחר כך השמחה של עם ישראל בקדוש ברוך הוא בגאולה העתידה. ירושלים אינה מוזכרת במדרש שיר השירים בהקשר לגאולה העתידה, וכך כתוב שם: "ישראל המחכים לישועת הקב"ה בכל יום ואומרים אין לנו חפץ טוב בעולם אלא אתה עאכ"ו, הוי נגילה ונשמחה בך".

